

NIZOMIY GANJAVIY MEROSINING ALISHER NAVOIY IJODIGA TA’SIRI

Mubora Omanova,
TDPU dotsenti, PhD

Annotatsiya: Maqolada buyuk ozarbayjon shoiri shayx Nizomiy Ganjaviyning Alisher Navoiy ijodiga ta’siri masalasi tadqiq etilgan. Navoiy o‘z “Xamsa”si misolida an’anaviy shakl doirasida ham yangi fikr ayta olish imkoniyatini, belgilab berilgan shakllarni jilvalantirish usullari mavjudligini ko‘rsatib berdi.

Kalit so‘zlar: Nizomiy Ganjaviy, Xamsa, doston, ozarbayjon shoiri, adabiy aloqa, an’ana, turkiy, bob, salaflar, adabiyot

ВЛИЯНИЕ НАСЛЕДИЯ НИЗАМИ ГЯНДЖАВИ НА ТВОРЕНИЕ АЛИШЕРА НАВАИ

Оманова Мубора,
Доцент ТГПУ, PhD

Аннотация: В статье рассматривается влияние великого азербайджанского поэта шейха Низами Гянджеви на творчество Алишера Навои. На примере своей «Хамсы» Навои показал возможность выражения новой идеи даже в рамках традиционной формы, а также способы придания блеска определенным формам.

Ключевые слова: Низами Гянджеви, Хамса, эпос, азербайджанский поэт, литературное общение, традиция, турецкий язык, глава, предшественники, литература.

Asl ism-sharifi Shayx Nizomiddin Abu Muhammad Ilyos ibn Yusuf ibn Zakiy Muayyad bo‘lgan buyuk ozarbayjon shoiri shayx Nizomiy Ganjaviy turkiy millatning benazir mutafakkiri sifatida jahon adabiyotidagi noyob poetik hodisa –xamsachilikni boshlab berdi. Garchi forsiyda bitgan bo‘lsa ham, ulug‘ shoirning “Panj ganj”ida turkiy tafakkur, turkiy ruh aks etgani ma’lum.

Ulug‘ o‘zbek mutafakkiri hazrat Alisher Navoiy esa “Xamsa”si bilan Nizomiy Ganjaviy boshlagan poetik an’anani yangilash barobarida yuksak taraqqiyot bosqichiga ko‘tardi. Ozarbayjon-o‘zbek adabiy aloqalariga doir e’tiborga molik ilmiy tadqiqotlar muallifi professor Almaz Ulviyning yozishicha, Alisher Navoiy Nizomiy an’analarini izchil davom ettirish bilan cheklanmay, turkiy adabiyotning taraqqiyot darajasini yanada yuksaltirdi. Zero, Navoiy “...butun ijodi davomida Nizomiy san’atidan ilhom olgan, unga buyuk hurmat bilan qaragan”.

Hazrat Alisher Navoiy “Nasoyim ul-muhabbat” asarida buyuk Nizomiyni shayxlar qatorida zikr etgan. Nizomiyda “...zohiriy ulum va rasmiy istilohotdin bahrai tamom...” (A.Navoiy, “Nasoyim ul-muhabbat”, 10-jild, 483-bet) mavjud bo‘lganini ta’kidlab, uni ustoz maqomida ulug‘lagan.

Nizomiy “panjasiga panja urmoq” oson emasligi haqida darsliklarda o‘qiganmiz. Hamid Olimjon 1939 yilda “Farhod va Shirin” maqolasida shunday yozadi: “Navoiy o‘tgan zo‘r ijodiy yo‘lni va u yaratib qoldirgan o‘lmas asarlarni hisobga olib aytish mumkinki, Navoiy o‘z xalqining Nizomiy darajasidagi zo‘r arsloni bo‘lib yetishdi”.

Filologiya fanlari doktori, professor Nurboy Jabborov “Nizomiy va Navoiy ijod konsepsiyasi xossalari” maqolasida ta’kidlaganidek: “Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiyning ijod tabiati va ijodkor tutumiga doir qarashlari bugungi kun uchun ham katta ahamiyatga ega. Ikki buyuk adib badiiy ijod oldiga quyidagi adabiy-estetik talablarni qo‘ygan:

- 1) qalam va so‘zni muqaddas bilish, uni vositai joh etishdan saqlanish;
- 2) ijod namunasi mukammal badiiyat bilan birga teran ma’noni mujassam etmog‘i zarurligi;
- 3) badiiy asar Haq va haqiqatga tayanishi;
- 4) ijodkor o‘z mustaqil yo‘lidan yurishi, taqliddan yiroq bo‘lishi kerakligi”.

Ushbu mezonlar Nizomiy hamda Navoiy ijodi va adabiy-estetik qarashlarining mohiyatini belgilaydi.

Sharq adabiyotida birinchi bo‘lib “Xamsa” yozgan shaxs buyuk ozarbayjon shoiri Nizomiy Ganjaviydir. U 1170-1204 yillar oralig‘ida birin-ketin 5ta doston yaratdi, bu dostonlar shoir vafotidan so‘ng yaxlit bir to‘plamga birlashtirilib, “Panjanj” (“Besh xazina”) deb atala boshlandi va keyinchalik “Xamsa” nomi bilan mashhur bo‘ldi.

Nizomiy beshligi yaratilgandan keyin oradan bir asr vaqt o‘tib, Xusrav Dehlaviy (1253–1325) unga javob yozdi va shu bilan xamsanavislik an’anasini boshlab berdi. Dehlaviydan keyin bu an’ana butun Sharq dunyosiga tarqaldi va juda ko‘p xalqlarda Nizomiy dostonlari mavzusi va syujeti asosida asarlar paydo bo‘ldi. Ozarbayjon olimi G‘.Aliyev jahon kutubxonalarida saqlanayotgan qo‘lyozma va manbalarni o‘rganib chiqish asosida Nizomiy beshligiga muayyan tarzda javob yozgan 300 ga yaqin ijodkorni aniqladi va ular haqidagi ma’lumotlarni umumlashtirib, “Темы и сюжеты Низами в литературах народов Востока” nomli monografiyasini yaratdi.

Xamsanavislik tarixida XV asr Hirot adabiy muhiti alohida o‘rin egallaydi. Bu davrdagi Nizomiy mavzulariga murojaat qilgan ijodkorlar haqida Alisher Navoiyning “Majolisu-n-nafois” (1498), Davlatshoh Samarqandiyning “Tazkiratu-sh-shuaro” (1486), Humomiddin Xondamirning “Makorimu-l-axloq” asarlarida

ma’lumotlar uchraydi. Ijodkorlar guruhini xamsanavislikka bildirgan munosabatiga ko‘ra shartli ravishda uch guruhga ajratish mumkin:

1. To‘liq xamsa mualliflari.
2. “Xamsa”ning ba’zi dostonlariga javob yozgan ijodkorlar.
3. Bitta dostonga javob yozgan ijodkorlar.

Fors adabiyotida Nizomiy beshligiga birinchi javob bitgan ijodkor Xusrav Dehlaviy bo‘lsa, Navoiy bu vazifani turkiy tilda ado etdi. Navoiy o‘z “Xamsa”si misolida an’anaviy shakl doirasida ham yangi fikr ayta olish imkoniyatini, belgilab berilgan shakllarni jilvalantirish usullari mavjudligini ko‘rsatib berdi va uning bu asari umumjahon adabiyotining yuksak cho‘qqisi bo‘lib qoldi. Navoiy “Xamsa”si ajdodlarimiz ma’naviy holatining ko‘zgusi bo‘lib, unda o‘tmish davr ijtimoiy turmushi, xalq hayoti, urf-odatlarini, din-diyonat, axloq-odob haqidagi qarashlar o‘z aksini topgan. Buyuk shoir unda zamonasining barcha dolzarb masalalarini qalamga oladi.

1902 yildan boshlab yillar davomida Alisher Navoiyning “Muhokamat ul lug‘atayn”, “Vaqqiya”, “Munshaot”, “Mezon ul-avzon”, “Holoti Pahlavon Muhammad” singari asarlari, “Xamsa” tarkibiga kirgan “Farhod va Shirin”, “Sab’ai sayyor” kabi dostonlari hamda she’riyatidan ayrim namunalari “Tanlangan she’rlar”, “Tanlangan asarlar” nomlari ostida ozarbayjon tilida chop etilib, ozar xalqining ma’naviy mulkiga aylandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Sirojiddinov Sh, Davlatov O., Yusupova D. Navoiyshunoslik. – T.: Tamaddun, 2018.
2. Valixo‘jayev B., Tohirov Q. O‘zbek adabiyoti tarixi (O‘quv qo‘llanma). – Samarqand: SamDU nashri, 2002.
3. Pardaeva Nigora BILINGUALPOET – ANBAR OTIN. Актуальное в филологии. № 3 2021/6/11
4. Omanova, M. A. (2020). Updating views on literary heroes and glory in the novels of the period of independence. *Novateur publications JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 6(10), 415-419.
5. Omanova MA, Я. И. (2020). The place of traditional motives and symbols in the plot and composition of national novels. *Journal of critical reviews. Malaysiya*, 2903-2910.
6. A. Yakubov, G.F. Atabaeva, “Humanizm In The Novel Of”. Актуальные Проблемы Тюркологии: Россия И Тюрко-Мусульманский Мир, 2021
7. G Atabayeva, “The sign content of “FFU” novel” *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 2022

8. Kalandarova D. “Attitude to uzbek folklore in the research of karl reichl”. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.5 (2021): 500-503.
9. Kalandarova D. “Issues of Uzbek Folklore and its Research in Germany”. *Journal of Positive School Psychology* 6.9 (2022): 4395-4398.
10. M.N.Kadirova. The Need For Improving The Methodology Of Teaching Folklore. International Scientific-Online Conference: Intellectual Education technological Solutions And Innovative Digital Tools. Netherlands.
11. Mashkhura Kadirova. "The Need For Improving The Methodology Of Teaching Folklore In Distance Learning" Lecturer, Department of Uzbek language and literature of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Uzbekistan,
12. Ўразбаева М. Аёл характери ни очишда бадиий нутқнинг ўрни. *GOLDEN BRAIN*. 2023, 193-199 б.
13. O‘razbayeva M. XX asr ozarbayjon adabiyotida Ganjaviy obrazi tasviri. Nizomiy Ganjaviy va xamsachilik an’anasi nomli ilmiy konferensiya materiallari to‘plami. – Toshkent. 2024 -yil.
14. Kahramanov K. Naim Karimov Is a literary scholar, Scholar and critic. *Rivista Italiana di Filosofia Analitica Junior*. 2023, Vol 14. ISSN: 2037-4445.
15. Makhbuba Urazbayeva, Burkhanova Feruza, Pardayeva Nigora, Atabayeva Go`zal, Qodirova Mashhura. Issues of Distribution of Bear Image in Uzbek Novels. *Journal of Advanced Zoology*. 2023. 2184-2192 p.
16. Achilov, N. K. (2022). The image of a historical person and its epical interpretation. *Open Access Repository*, 8(05), 126-132.
17. Achilov, N. (2022). EPIC KNOWLEDGE DECLINE AND FACTORS OF THE EMERGENCE OF FAKE EPOS. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(2), 192-202.